

DOI 10.33294/2523-4234-2021-31-1-85-91

УДК 930.2:272-788-055.1-25(477.83-25:569.4)"188/189"(093)

Назарій Тарасович ЛОШТИН

ORCID: 0000-0002-8911-7808

Зі Львова до Єрусалиму: бернардинець Норберт Голіховський та його путівник Святою Землею (1896)

У дослідженні проведено аналіз путівника по Святій Землі авторства львівського ченця-бернардинця Норберта Голіховського. Протягом 1888–1894 рр. автор путівника перебував у Палестині як місіонер. На основі зібраних матеріалів та наукових видань чернець видав у 1896 р. путівник християнськими місцями Близького Сходу. У статті проведено аналіз тематичного наповнення путівника. Визначено мету його створення та місце серед бернардинських видань про Святу Землю.

Ключові слова: Норберт Голіховський, францисканці, бернардинці, путівник, Свята Земля, Єрусалим

Nazarii Loshtyn

From Lviv to Jerusalem: Bernardine monk Norbert Golichowski and his guidebook to the Holy Land (1896)

The analysis of the guidebook to the Holy Land by Lviv Bernardine monk Norbert Golichowski (1848–1921) is conducted. Norbert Golichowski belongs to one of the most known members of the Franciscan Observants of his time. He occupied different positions in Lviv and Krakow monasteries; in particular, he was a provincial superior of the Bernardine Province of Halychyna (Galicia) in 1882–1885. During 1888–1894, the author of the guidebook was in Palestine as a missionary, took care of German pilgrims, and taught moral theology and canon law. He described this time in detail in his autobiography and handwritten notes that are kept in the Archive of Bernardine Province in Krakow at present. After returning from the Holy Land to Lviv, the monk published a guidebook to the sacred places of the Near East in 1896. This publication belongs to the group of descriptions of the Holy Land that has been created by Franciscan-Observants starting from the 16th century. Sources for the guidebook were materials collected by the monk during his mission, historical sources (in particular the works of Flavius Josephus), and the 19th century scientific works. The analysis of the thematic content of the guidebook is conducted. It is stated that practical pieces of advice for people going on a pilgrimage to Palestine were different: choosing the time of pilgrimage, the rules of conduct, and ways of getting access to certain sanctuaries. The aim of the guidebook and its place among the Bernardine publications on the Holy Land is determined. Besides, the brochure with the speech of Norbert Golichowski on the Holy Land in front of the Lviv audience in 1896 is analyzed. This speech aimed at promoting fundraising to the needs of the Franciscan mission in the Near East.

Keywords: Norbert Golichowski, Franciscans, Bernardines, guidebook, the Holy Land, Jerusalem

Постановка проблеми. Свята Земля та Єрусалим є без перебільшення ключовим сакральним місцем для християн з усього світу. Територія, на якій відбувались події пов’язані із земним життям Ісуса Христа, здавна була популярним місцем для здійснення паломництва християнами з усього світу – такий стан речей зберігся і до нашого часу. Статус Єрусалиму як священного міста детально проаналізований британською дослідницею Карен Армстронг у книзі “Єрусалим. Одне місто, три релігії” [1], що вперше видана англійською мовою у 1996 р.

Єрусалим з 1516 р. по 1917 р. входив до складу Османської імперії. В останні десятиліття правління турків місто переживало час розквіту [2, с. 15]. Населення зростало і станом на кінець XIX ст. становило 55 тис. мешканців: 10 тис. мусульман, 10 тис. християн та 35 тис. євреїв [1, с. 415]. До Єрусалиму прибували численні християнські паломники, а представники різних конфесій опікувались ними. Католицькі паломники перебували під опікою ченців з орденів францисканської родини. Піклувались ними й вихідці зі Львова, зокрема й герой цієї статті – о. Норберт Голіховський (1848–1921).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, життєпис львівського бернардинця мало вивчений, за винятком окремих біографічних згадок у довідкових виданнях [8; 10; 12; 15], публікації його автобіографії [11] та аналізу окремих аспектів рукописної спадщини [5]. Поки що дослідники не вдавались до детальнішого опрацювання текстів о. Норберта Голіховського, зокрема й праць про Близький Схід.

Виклад основного матеріалу дослідження

Францисканці розпочали свою місійну діяльність у Святій Землі ще за життя Святого Франциска. Засновник ордену ймовірно ще у 1212 р. хотів здійснити першу поїздку на ці терени [3, с. 145], але повноцінно реалізував цей задум у 1219–1220 рр., коли відвідав біблійні землі, а також мав зустріч з султаном Єгипту Аль-Камілем [13, с. 13]. Ця зустріч знайшла відображення у відомому францисканському творі “Квіти Святого Франциска” [4, с. 77–79]. З того часу мінорити розпочали свою постійну місію на Близькому Сході. Місійне покликання серед ченців трактувалось засновником ордену як наслідок Божого натхнення (детальніше про мотивацію місійної діяльності див. прим. 3, с. 146–147). Спершу на теренах східного Середземномор’я утворено провінцію Святої Землі [3, с. 148], а у 1342 р., для зручнішого управління, утворено меншу структуру – кустодію Святої Землі [13, с. 7]. Того ж року папа Климент VI підтвердив статус францисканців як офіційних представників Католицької церкви у санктуаріях в Палестині [13, с. 14].

Дещо пізніше, внаслідок внутрішніх реформ в ордені францисканців, відбувся їхній поділ на конвентуальних та обсервантів (на теренах колишньої Речі Посполитої відоміші як бернардинці – від назви монастиря Св. Бернардина у Кракові). Представники обсервантської гілки ордену з 1493 р. керували кустодією Святої Землі [3, с. 313].

За підрахунками дослідників, протягом 1600–1900 рр. у Святій Землі працювало понад 10 тис. ченців з орденів францисканської родини (конвентуальних,

I. РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

обвервантів, реформатів та ін.), серед них – понад 170 братів польського походження [13, с. 16–17]. Одним з цих ченців був львівський бернардинець Норберт Голіховський.

Життя цього уродженця Львова протягом багатьох років пов'язане із рідним містом. Після отримання свячень у 1873 р. у Тарнуві, Норберт Голіховський повернувся до львівського монастиря Святого Андрія. Тут він обіймав різноманітні посади, зокрема й найвищі – протягом 1882–1885 рр. о. Норберт був провінціалом Галицької провінції ордену. По собі бернардинець залишив численний науковий доробок у вигляді 67 позицій статей, книг та рукописів [15, с. 446–449]. Рукописна спадщина Норберта Голіховського зберігається в Архіві Провінції Бернардинців у Кракові [16, с. 147–148], а авторські екземпляри його книг з рукописними нотатками – у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка [5].

Одним із важливих епізодів життя ченця був період перебування на Близькому Сході протягом 1888–1894 рр. Цей час о. Норберт описав у своїй автобіографії [13]. В часі діяльності у кустодії Святої Землі він публікував свої записки про цей регіон у католицькій періодиці (“Gazeta Kościelna”, “Wiadomości Katolickie” та “Tygodnik Katolicki”) [14, с. 16–17].

Свій шлях до Святої Землі Норберт Голіховський розпочав 26 грудня 1887 р., коли він виїхав зі Львова і через Краків та Відень дістався до Трієста, а 6 січня 1888 р. на кораблі продовжив свій шлях через Александрію у Єгипті та Порт-Саїд до Яффи. Звідти на возі – до Єрусалиму, до якого о. Норберт прибув 20 січня 1888 р. [13, с. 454–457]. Наступні роки львівський чернець провів у Святій Землі, де обіймав посаду дискрета для німецької нації (очевидно призначений саме для німецьких паломників через походження з теренів Австро-Угорщини) [13, с. 17], а також викладав для монахів з францисканської родини орденів моральну теологію та канонічне право [13, с. 78]. 7 лютого 1894 р. о. Норберт Голіховський виїхав з Єрусалиму, 15 березня прибув до Львова, а “23 березня зголив вуса та бороду, які протягом шести років в Палестині мусив відрощувати” [13, с. 471].

Через два роки після повернення до Львова опубліковано дві книги Норберта Голіховського, що пов'язані із його перебуванням у Палестині. Видання “Odczyt o Ziemi świętej mianu w Czytelni katolickiej we Lwowie r. 1896” (“Доповідь про Святу Землю у католицькій читальні у Львові 1896 р.”) – це невелика брошура на 34 сторінки, видана як текст доповіді ченця перед місцевою католицькою публікою. Як довідуємось з напису на титульному аркуші брошури, увесь прибуток з її продажу планували передати на підтримку місії у Святій Землі. Саме з метою заручитись підтримкою для місії і було організовано цю зустріч.

Текст є емоційно та конфесійно забарвлений – це помітно з перших сторінок. Перш за все автор наголошує на тому, що християни у Святій Землі є розділені – “ріже католицьке око поділ єдиного убрання Христа на кілька шматків” [6, с. 3]. Це розділення він трактує як одну з причини влади мусульманської Порти над святими місцями [6, с. 3–4]. Описуючи природу та населення Палестини,

о. Норберт вказує на занедбаність міст, відсутність безпечних шляхів комунікацій [6, с. 5], а також на значну кількість православних (схизматиків у авторській термінології) та протестантів у порівнянні з католиками. При цьому наголошується на важливості місії францисканських ченців, що сприяють збільшенню кількості католиків у регіоні.

Одним із важливих аспектів, що їх аналізує Норберт Голіховський, є спільне використання санктуаріїв та через це – конфліктність між християнами: “фанатизм схизми” та несприйняття католиків православними; конфлікт між вірменами, греками, коптами та сирійцями навколо Гробу Господнього у Єрусалимі; у Вифлеємі – конфлікт між католиками, православними та протестантами тощо [6, с. 6–7]. Окремо бернардинець розповідав львівській публіці і про нетипові для них звичаї християнських мешканців Святої Землі, зокрема що стосується жінок: дівчата ніколи не прикрашають волосся квітами, лише заміжні жінки; у місцевостях, де переважає мусульманське населення, християнські жінки мусять закривати обличчя на вулиці, а від голови до стіп тіло покривають білою хустиною; жінки рідко ходять в чоловічому товаристві, якщо ж разом – то жінка іде праворуч від чоловіка; в церкві жінки стоять з однієї сторони, чоловіки – з іншої. Львівський чернець підсумовує, що загалом жінок тут шанують більше, ніж у його рідних краях, і надзвичайно рідкісними є випадки, коли чоловік підіймає руку на жінку [6, с. 12].

Переконаючи своїх слухачів та читачів здійснити паломництво до святих місць на Близькому Сході, о. Норберт вказує на користь відвідин цих пам’яток, що “стануть не лише джерелом утіх на ціле життя, та сприятимуть розумінню Біблії та Євангелія” [6, с. 16].

Друга книга Норберта Голіховського про Палестину, що побачила світ 1896 р. – “Ziemia Święta. Przewodnik po Palestynie” (“Свята Земля. Путівник по Палестині”). Це видання слід трактувати як продовження своєрідної бернардинської традиції публікувати описи та путівники святими місцями Близького Сходу. Одне з перших польських описів Святої Землі видав о. Ансельм з Кракова у 1512 р. Декілька видань побачило світ у XVIII ст. Якщо ж говорити про період життя о. Норберта, то сучаснішими були публікації о. Юкундина Беяка у варшавській “Kronice Rodzinnej” (“Сімейна хроніка”) протягом 1868–1885 рр. та описи Палестини у сілезькому виданні “Towarzystwo Bożego Grobu” (“Товариство Гробу Господнього”) у тих самих роках [13, с. 22]. Як вже згадано вище, Норберт Голіховський теж публікував свої описи у пресі в часі побуту в Святій Землі.

Автор путівника вже на перших сторінках чітко вказує на мету видання путівника – спонукати паломницький рух поляків до Палестини [7, с. 3]. Це видання – не просто опис пам’ятних та сакральних місць на Близькому Сході. Бернардинець дає своїм читачам практичні поради щодо організації доїзду та побуту паломників. Власне “турбота” про читачів путівника є важливою рисою путівника, що зближує його зі схожим виданням 1868 р. “Geografia Ziemi Świętej” (“Географія Святої Землі”) письменника Вінцента Поля (1807–1872) [9, с. 210].

I. РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

Принагідно варто згадати про кількість польських паломників у Палестині в часи видання путівника Голіховського: у 1862–1888 рр. їх було 1195 осіб, за наступні два роки – ще 1286 [13, с. 19].

Щодо згаданих вище порад, то варто згадати основні з них [7, с. 5–9]:

1) найкращий час для паломництва – квітень, листопад та перша половина грудня – в ці місяці оптимальні кліматичні умови, в інші – або надмірна спека або ж дощі;

2) для відвідин Святої Землі необхідно отримати паспорт у турецького консула у Відні або Трієсті; посвідчення моральності від пароха; для священника необхідно надати рекомендаційні листи;

3) менше речей – менше проблем: всі пакунки оглядають при в'їзді. Заборонено ввозити тютюн, сигарети та сигари. Конфісковують книги, що суперечать ісламу, та зброю;

4) для купівлі-продажу товарів необхідно мати французьку валюту – наполеондори та франки у золоті;

5) безкоштовні харчі та місце для ночівлі можна отримати у притулках під патронатом францисканських ченців.

Після викладу практичних рекомендацій для паломників Норберт Голіховський подає коротку інформацію про географію Палестини та про католицькі монастирські осередки на Святій Землі та їх опіку над санктуаріями та паломниками, а далі безпосередньо переходить до викладу інформації про святі місця та продовжує практику надання рекомендацій щодо їх відвідування.

Очевидно, що однією з цілей паломників, що прибувають до Святої Землі, є отримання повного або часткового відпусту за гріхи. Саме з цією метою в путівнику вказано який відпуст можна отримати при молитві у тому чи іншому санктуарії, наприклад, у храмі Гробу Господнього – повний відпуст, а на місці мученицької смерті пророка Ісаї – частковий.

При відвідуванні санктуаріїв необхідно виконати певні умови або дотримуватись певних правил: висповідатись перед відвідинами Гробу Господнього; для відвідин місця Храму Соломона на території мечеті Омара або мечеті аль-Акса необхідно через консула отримати дозвіл турецької влади, яка приставить до паломників каваса-жандарма для супроводу, також слід пам'ятати про “гонорар” для охорони мечеті, молитися треба стоячи та мовчки [7, с. 198]. На можливість відвідати й інші місця за “гонорар” для мусульманської сторожі автор вказує декілька разів – так, наприклад, можна відвідати місце Вознесіння Ісусового, на якому знаходиться мінарет.

Вдається львівський бернардинець і до спростування різноманітних “міфів”. Наприклад, він висловлює відчутний скептицизм до твердження, що у храмі Гробу Господнього стоїть мармурова півсфера, що символізує центр землі (відсилаючись до давньої традиції трактування Єрусалиму як центру світу). Автор запитує у читача – “Хто в це повірить сьогодні?”, та посилається на Йосифа Флавія, який називав Єрусалим центром Юдеї, а навіть не Палестини і тим паче світу [7, с. 79].

Звідки ж Норберт Голіховський черпав інформацію для своєї праці? Перш за все автор опирався на власний досвід та зібрані ним матеріали під час перебування у Палестині протягом 1888–1894 рр. У Архіві Провінції Бернардинців у Кракові зберігається рукопис у двох томах “Palestyna czyli rokłosie zebrane z różnych autorow i własne spostrzeżenia” (“Палестина або врожай, зібраний у різних авторів та власні спостереження”) обсягом у понад 400 аркушів [16, с. 147–148]. Серед писемних джерел автор використовує перш за все Біблію, тексти Йосифа Флавія у видання XIX ст., сучасні для нього наукові дослідження, зокрема з археології Близького Сходу, а також на твори поляків, що з часів Середньовіччя відвідували Палестину [7, с. 11–15].

Висновки. Видання “Свята Земля. Путівник по Палестині” авторства львівського ченця з ордену францисканців-обсервантів Норберта Голіховського є прикладом туристичного довідкового видання, орієнтованого на читача. У ньому автор подає не лише довідкову інформацію про пам’ятки, які варто відвідати, а й корисні поради, що мають полегшити мандрівникам подорож. Також путівник та видання, з ним пов’язані, є відображенням авторського ставлення до представників різноманітних народів та християнських конфесій – відповідно є цінним джерелом до історії ментальності католицького чернецтва Львова кінця XIX ст.

1. Армстронг К. Иерусалим. Один город, три религии. Москва: Альпина нон-фикш, 2011. 566 с.
2. Гилберт М. Иерусалим. История города в XX веке. Москва: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2012. 416 с.
3. Іріарте Л. Історія францисканізму. Львів: Місіонер, 2015. 576 с.
4. Квіти Святого Франциска з Ассісі / [переклад та вступ о. Йосафата Ананевича Ч. Бр. Менших.]. Нью Кенен, 1952. 252 с.
5. Лоштин Н. Авторські коментарі та примітки у книгах Норберта Голіховського (1848–1921). *Київська Академія*. Київ, 2019. Вип. 16. С. 179–201.
6. Golichowski N. Odczyt o Ziemi Świętej miany w Czytelni katolickiej we Lwowie r. 1896. Kraków, 1896. 34 s.
7. Golichowski N. Ziemia święta. Przewodnik po Palestynie. Lwow, 1896. 609 s.
8. Gustaw R. Golichowski Norbert (Adam) (1848–1921). *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław, Kraków, Warszawa, 1959–1960. T. VIII. S. 220.
9. Konopka M. Polski rynek wydawniczy Lwowa w dobie autonomii galicyjskiej (1867–1914). Kraków: Universitas, 2018. 437 s.
10. Migdał B. Golichowski Norbert OFMObs. *Encyklopedia Katolicka*. Lublin, 1989. T. V. S. 1262.
11. Sitnik A. K. Norberta Golichowskiego OFM Autobiografia napisana dla jego przyjaciół Bolesławów Eulenfeldów. *Habent omnia tempora sua: prace ofiarowane ks. prof. dr. hab. Januszowi Wyciśle*. Kraków, 2013. S. 445–471.
12. Sitnik A. K. Piśmiennictwo bernardyńskie XV–XXI wieku. *Wkład Bernardynów w życie religijno-kulturalne Narodu Polskiego (wybrane aspekty)*. Kalwaria Zebrzydowska: Calvarium, 2016. S. 247–309.

13. Szeinke A. J. *Polscy bracia mniejsi w służbie Ziemi Świętej 1342–1995*. Poznań, 1999. 207 s.
14. Toczek A. Związki historyków lwowskich z prasą (1860–1918). *Rocznik Historii Prasy Polskiej*. Kraków, 2001. T. IV, z. 1(7). S. 5–28.
15. Wyczawski H. E. Golichiowski Norbert Adam. *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*. Warszawa, 1981. S. 147–149.
16. Wyczawski H. E. Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Lublin, 1961. Część 1: Dokumenty. 102 s.

References

1. Armstrong, K. (2011). Ierusalim. Odin gorod. tri religii, Alpina non-fiksh, Moskva, 566 s. (in Rus.).
2. Gilbert, M. (2012). Ierusalim. Istoriya goroda v XX veke, Moskva, KoLibri, Azbuka-Attikus, 416 s. (in Rus.).
3. Iriarte, L. (2015). Istoriia frantsyskanizmu, Lviv, Misioner, 576 s. (in Ukr.).
4. (1952). Kivity Sviatoho Frantsyska z Assysi, Niu Kenen, 252 s. (in Ukr.).
5. Loshtyn, N. (2019). Avtorski komentari ta prymitky u knyhakh Norberta Golikhovskoho (1848–1921), *Kyivska Akademiia*, vyp. 16, s. 179–201. doi:10.18523/1995-025x.2019.16.179-201. (in Ukr.).
6. Golichowski, N. (1896). Odczyt o Ziemi Świętej miany w Czytelni katolickiej we Lwowie r. 1896, Lwów, 34 s. (in Pol.).
7. Golichowski, N. (1896). Ziemia święta. Przewodnik po Palestynie, Lwow, 1896, 609 s. (in Pol.).
8. Gustaw, R. (1959–1960). Golichowski Norbert (Adam) (1848–1921), *Polski Słownik Biograficzny*, t. VIII, 220 s. (in Pol.).
9. Konopka, M. (2018). Polski rynek wydawniczy Lwowa w dobie autonomii galicyjskiej (1867–1914), Kraków, 437 s. (in Pol.).
10. Migdał, B. (1989). Golichowski Norbert OFMObs, *Encyklopedia Katolicka*, v. V, s. 1262. (in Pol.).
11. Sitnik, A. K. (2013). Norberta Golichowskiego OFM Autobiografia napisana dla jego przyjaciół Bolesławów Eulenfeldów, *Habent Omnia Tempora Sua: Prace Ofiarowane Ks. Prof. Dr. Hab. Januszowi Wyciśle*, s. 445–471. (in Pol.).
12. Sitnik, A. K. (2016). Piśmiennictwo bernardyńskie XV–XXI wieku, *Wkład Bernardynów W życie Religijno-kulturalne Narodu Polskiego (wybrane aspekty)*, s. 247–309. (in Pol.).
13. Szeinke, A. J. (1999). *Polscy bracia mniejsi w służbie Ziemi Świętej 1342–1995*, Poznań, 207 s. (in Pol.).
14. Toczek, A. (2001). Związki historyków lwowskich z prasą (1860–1918), *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. IV, z. 1(7), s. 5–28. (in Pol.).
15. Wyczawski, H. E. (1961). Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie, Lublin, Część 1: Dokumenty, s. 147–149. (in Pol.).
16. Wyczawski, H. E. (1981). Golichiowski Norbert Adam, *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, s. 147–149. (in Pol.).